

FOCUS MYSTIEK

Geert De Cubber

Niets speciaals aan een vertaling van een Engelstalig boek naar het Nederlands, ware het niet dat die vertaling meer dan honderd jaar op zich liet wachten. Dat is precies wat gebeurde met *Mystiek*.

“De mystieke ervaring vindt mij”

“Het paradoxale is: naarmate je verder komt op de mystieke weg, ga je steeds meer twifelen aan wie of wat God is”, stelt Jean-Jacques Suurmond. De Nederlandse theoloog, therapeut en predikant vertaalde tijdens de coronalockdown *Mystiek. Hoe God in de mens werkt*, het standaardwerk over spiritualiteit van Evelyn Underhill.

“Ik heb eerder al *Praktische mystiek voor nuchtere mensen* van Evelyn Underhill vertaald (in 2003, *mvd*), steekt Jean-Jacques Suurmond (1950) van wal. “De uitgever kreeg de smaak te pakken. Ze vroeg of ik ook Underhills hoofdwerk wou vertalen. Daar zag ik destijds geen kans toe. Stiekem hoopte ik dat iemand anders het zou vertalen, want ik vond het wel belangrijk dat het in het Nederlands beschikbaar werd. Maar dat gebeurde niet. Plots kwam dan de lockdown. Die veegde mijn agenda schoon. Toen dacht ik: *yes*, het is nu of nooit.”

“Kennis verandert, maar wijsheid niet.”

Waarom heeft het 111 jaar geduurd voordat er een vertaling kwam?

“Ik vermoed dat de kennis van het boek beperkt is gebleven tot ontwikkelde lezers. Overigens ben ik voor mijn vertaling uitgegaan van de editie van 1930. Die uitgave heeft Underhill nog zelf verbeterd en bij de tijd gebracht. Het boek is dus ruwweg negentig jaar oud. Je weet: kennis verandert, maar wijsheid niet. De opvatting dat de zon om de aarde zou draaien, is verouderd. Maar wijsheid blijft eeuwig jong. Mystiek gaat over levenswijsheid. Die oude verhalen – van de Bijbel, maar ook uit de islam of het boeddhisme – blijven inspireren en verouderen niet. Underhill is in de Engelstalige wereld een autoriteit. Haar boeken worden nog vaak gebruikt in cursussen over spiritualiteit en mystiek. Ik heb vijf jaar in Californië gestudeerd en gewerkt. Daar kwam ik *Mystiek* voor het eerst tegen. Dat wordt daar nog gewoon veel gebruikt. Toen ik terug naar Nederland kwam, bedacht ik dat het ook in het Nederlands beschikbaar zou moeten zijn. Het is een gemis als dat niet zo is. Ik ben heel blij dat het nu eindelijk zo ver is.”

Wat maakt het boek zo speciaal?

“Als je het woord ‘spiritualiteit’ of ‘mystiek’ gebruikt, kom je in een wirwar van ervaringen terecht. Van psalmen en het zingen van de eucharistie tot boeddhistische meditatie, noem maar op. Underhill slaagt erin om daaruit een herkenbare structuur te destilleren. Dat zijn de verschillende fasen van de mystieke weg die ze onderscheidt. Dat vond ik heel herkenbaar: het ontwaken, de loutering, de verlichting, de donkere nacht van de ziel en de eenwording. Dat Underhill daar een lijn in trekt, heeft mij enorm geholpen. Zij citeert mystici uit allerlei culturen en plaatsen. Tussen die mystici zit soms wel 1.500 jaar. Toch komen de herkenbare structuren van die mystieke weg overal terug. Als je het over spiritualiteit hebt, heb je het over onzichtbare dingen. Dat is al lastig genoeg. Dan is het fijn als er toch een weg duidelijk wordt.”

© rr

BIO

Jean-Jacques Suurmond (1950) studeerde theologie in Brussel en Californië. Hij promoveerde op een proefschrift over ethiek en de heilige Geest. Sinds de jaren 1970 is Suurmond actief als predikant, aanvankelijk in de pinksterbeweging, later in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Daarnaast bouwde hij als therapeut een praktijk uit die zich vandaag voornamelijk richt op coaching en supervisie.

Underhill gaat ook in op de psychologische processen die spelen bij de mystieke weg. Riskeer je niet dat de mystieke weg dan “weggepsychologiseerd” wordt?

“Dat is alleen een valkuil als dat reductie betekent. Underhill gebruikt de psychologie als een hulpwetenschap. Daarin liep ze samen met William James (1842-1910, *Amerikaans godsdienstfilosoof, auteur van The Varieties of Religious Experience, mvd*) voorop. Ze wilde nader verhelderen waar het in de mystiek om gaat. Ze brengt de mystieke ervaringen niet terug tot een louter menselijk en natuurlijk gebeuren. Ze is ook kritisch tegenover de psychologie. Die heeft haar eigen competentie, maar die houdt op een gegeven moment op, als ze het terrein van de grote mystici betreedt. Psychologie en mystiek overlappen elkaar, maar de mystieke kijk is het meest omvattend. De psychologische kijk kan alleen inbrengen wat het met de mens doet. De mystieke kijk kan daar gebruik van maken en bovendien waarnemen wat God doet. Daar kan de psycholoog niets

met autoriteit over zeggen, want dan gaat hij zijn boekje te buiten. De mystieke weg bekijkt niet alleen wat er met de mens gebeurt, maar ook wat er tussen God en mens in gebeurt.”

“Mystiek is de polsslag van het geloof.”

Underhill wijst erop dat de grens tussen mystiek en waanzin soms dun is. Kan u dat even toelichten?

“Dat klopt, ja. Er spelen verschillende factoren mee. Het heeft onder meer met de cultuur in een gegeven tijd te maken. Veertig jaar geleden was homoseksualiteit een ziekte, volgens het psychiatrische handboek DSM. Wat gezond of niet gezond is, is cultureel bepaald door normen en waarden. God trekt zich daar niets van aan. Mystici kunnen voor het oog van een bepaalde cultuur bizar bezig

zijn. Je zou ze de dwazen of clowns van Christus kunnen noemen. Ze zijn grensoverschrijdend, maar op een goede manier. Ze rekken de gebruikelijke culturele verwachtingen van een bepaald tijdvak op. Zelfs voor de kerkelijke cultuur geldt dat. Nogal wat grote mystici werden door de Kerk vervolgd. Achteraf werden ze heilig verklaard. De cultuur is dan zo veranderd dat de kijk op een persoon anders wordt. Wat wij gezond vinden, is relatief.”

“Nogal wat grote mystici werden door de Kerk vervolgd.”

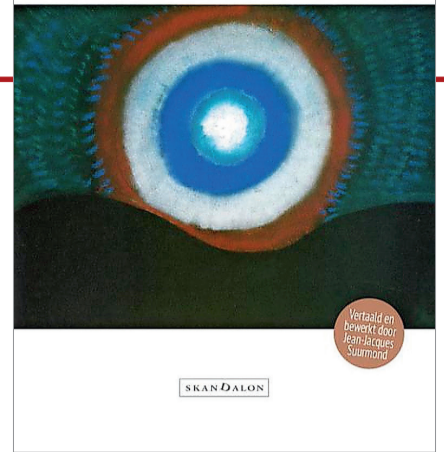
“Wat een waanpatiënt doet, is naar absolute zekerheid streven. Dan wordt het een obsessie. Aan een waan valt niet te morrelen. Iemand die denkt dat hij Napoleon is, kan je honderd keer verzekeren dat hij dat niet is, maar het dringt niet door. Heb ik zelf meegemaakt in mijn praktijk. Een waanpatiënt zit in een absolute bubbel. Die heeft vanuit een enorme angst zo een grote behoefte aan zekerheid dat die bubbel ondoordringbaar is. Het paradoxale is: naarmate je verder komt op de mystieke weg, ga je steeds meer twifelen aan wie of wat God is. Je gaat steeds meer stotteren. De pinksterbeweging spreekt in tongentaal. Underhill haalt mystici aan – zoals Johannes van het Kruis – die des te zekerder zijn van de aanwezigheid en werkzaamheid van God in hun leven. Ze kunnen het niet meer benoemen, er alleen over zingen. In veel mystieke werken zitten trouwens liederen. Mij komt dat authentiek over. Als God God is, is Hij een mysterie. Dat kun je per definitie niet in mensentaal vangen.”

U bent zelf zowel psychotherapeut als geestelijk begeleider. Wat is het verschil?

“Alle begeleiding is erop gericht de ander te helpen open te bloeien zodat die verder kan gaan op zijn of haar weg. De mystieke weg verschilt niet van het leven zelf. Het is alleen een andere kijk op ons dagelijkse leven. Mystiek trekt het perspectief opener. Als je het vanuit God bekijkt, krijg je een heel andere blik. Verruiming en verdieping. Daar kan je de fasen van Underhill naast leggen. Zou het kunnen dat een tegenslag een proces van loutering is? Of zelfs ‘de donkere nacht van de ziel’ als je niets meer van God beleeft of ervaart? Dan is die structuur die Underhill heeft opgegraven met al die ervaringen van mystici, erg behulpzaam. Maar het staat nooit vast. Je gaat heen en weer op die weg. Soms gebruik ik in plaats van ‘fase’ ook ‘aspecten’ van de spirituele weg. De weg kan sprongen over en weer maken, net als het leven zelf. Alle mensen ervaren wel eens iets van die mystieke weg. Iemand maakt bijvoorbeeld iets moeilijks mee, komt erdoor heen, kijkt terug en zegt: ‘het was moeilijk, maar ik heb er veel van geleerd.’ Dat is loutering. Of verlichting: dan kom je op het terrein van wetenschappers en kunstenaars, maar ook van gewone mensen die soms lang rondlopen met een vraag of probleem. Ineens worden ze wakker en voelen ze: ‘ik heb het.’ Er gaat een licht op.”

Hoe God werkt in de mens. Evelyn Underhill (1875-1941) schreef het in 1911. Pas 111 jaar later herwerkte en vertaalde Jean-Jacques Suurmond het boek dat in de Angelsaksische wereld een standaardwerk is.

EVELYN UNDERHILL
MYSTIEK
Hoe God werkt in de mens

Evelyn Underhill
(vert. en bew. Jean-Jacques Suurmond),
Mystiek. Hoe God werkt in de mens,
Skandalon, Middelburg, 2022, 508 blz.

Bestellen kan via www.kerknet.be –
Klik op shop.

Zoals het “Eureka!” van Archimedes?

“Jazeker! Dat gebeurt zelfs bij de eenwording, de laatste fase van de mystieke weg. Als het Nederlandse voetbalelftal speelt, gaan velen op in het team. Ze voelen zich zo één met de ploeg dat ze hun gezicht oranje schilderen. Dat verlangen naar eenwording kom je overal tegen. Natuurlijk ook in liefdesrelaties, of als je je één voelt met een politieke partij, sportclub of manier van denken.”

Underhill overtuigt door haar nuchtere beschrijving van visioenen en extase. Wat kunnen we daarmee als wetenschappelijk denkende mensen van vandaag?

“Ze zal de eerste zijn om toe te geven dat ze ook maar stottert en stamelt. We hebben alleen maar onze mensentaal om goddelijke dingen te duiden. Underhill heeft het over het ‘vonkje van de ziel’ dat duidt op de aanwezigheid van God in elke mens, zonder uitzondering. Dat is natuurlijk geen letterlijk vonkje. En wat die ziel is? Tja. Het is symbooltaal. De mystieke weg is een proces waarin het vonkje van de ziel steeds meer het gewone bewustzijn overneemt. Neurologisch wordt de linkerhersen helft omgevormd door de intuïtieve ontvankelijkheid van de rechterhersen helft. Het gaat erom dat er in ons al iets van God is. Dat is wat ons tot ‘tempel van de heilige Geest’ maakt. Of je dat nu het ‘vonkje’ of ‘topje van de ziel’ of – zoals Arthur Rimbaud het uitdrukt – ‘ik is een ander’, dat maakt niet uit. Het voelt alsof er een Ander in mij is. Het wil iets ongreepbaars uitdrukken. Underhill geeft eveneens aan dat dat de bron van kunst is. De bron ook van ons ongeneeslijke verlangen naar zin en spiritualiteit. Waarom zouden we niet gewoon gelukkig zijn met een dak boven ons hoofd en een auto voor de deur? Waarom zijn we daar niet tevreden

mee? Dat is dat vonkje van de ziel, dat vreemde in ons dat ons de weg naar God wijst.”

U heeft het nu over de mystiek als bron van kunst. Toch maakt Underhill zelf het verschil tussen de kunstenaar en de mysticus.

“De inspiratie is dezelfde. Alleen, de kunstenaar gebruikt die om vorm te geven aan zijn kunst, terwijl de mysticus die gebruikt om vorm te geven aan zijn leven. Een mysticus is iemand die van zijn eigen leven als het ware een kunstwerk maakt, terwijl de kunstenaar zijn werk meestal buiten zichzelf plaatst. De mysticus gaat voor de persoonlijke omvorming. Daarnaast kan hij natuurlijk ook een kunstenaar zijn – kijk maar naar iemand als Dante. De mystieke weg is moeilijker dan de weg van de kunstenaar. Je stelt immers jezelf in vraag. Voor Underhill wordt de mysticus steeds iemand die God vertegenwoordigt in de wereld. In liefde, in rechtvaardigheid en ook in het inspireren van anderen.”

“We hebben alleen maar onze mensentaal om goddelijke dingen te duiden.”

Karel Rahner, een invloedrijke theoloog uit de vorige eeuw, stelde ooit dat de Kerk in de 21ste eeuw mystiek zal zijn of niet zal zijn. Heeft hij volgens u gelijk?

“De menselijke kijk is dat de kerken leeglopen en geloof teloorgaat. Die radicale ontmanteling

van het kerkelijke leven kan je ook zien als een donkere nacht van de mystieke weg. God lijkt ver weg. Alle Godsbeelden worden ontmanteld. Het is duister. Uiteindelijk kan die nacht ons wel verder brengen op weg naar de eenwording met God. Paus Johannes Paulus II en Tomas Halik zagen en zien het zo: de seculiere cultuur kan je zien als een donkere nacht. Dat geeft een heel ander perspectief aan hetzelfde fenomeen. Het geeft ademruimte. Het ligt niet allemaal aan ons. We zijn als mensen uiteindelijk niet zo belangrijk als we soms denken.”

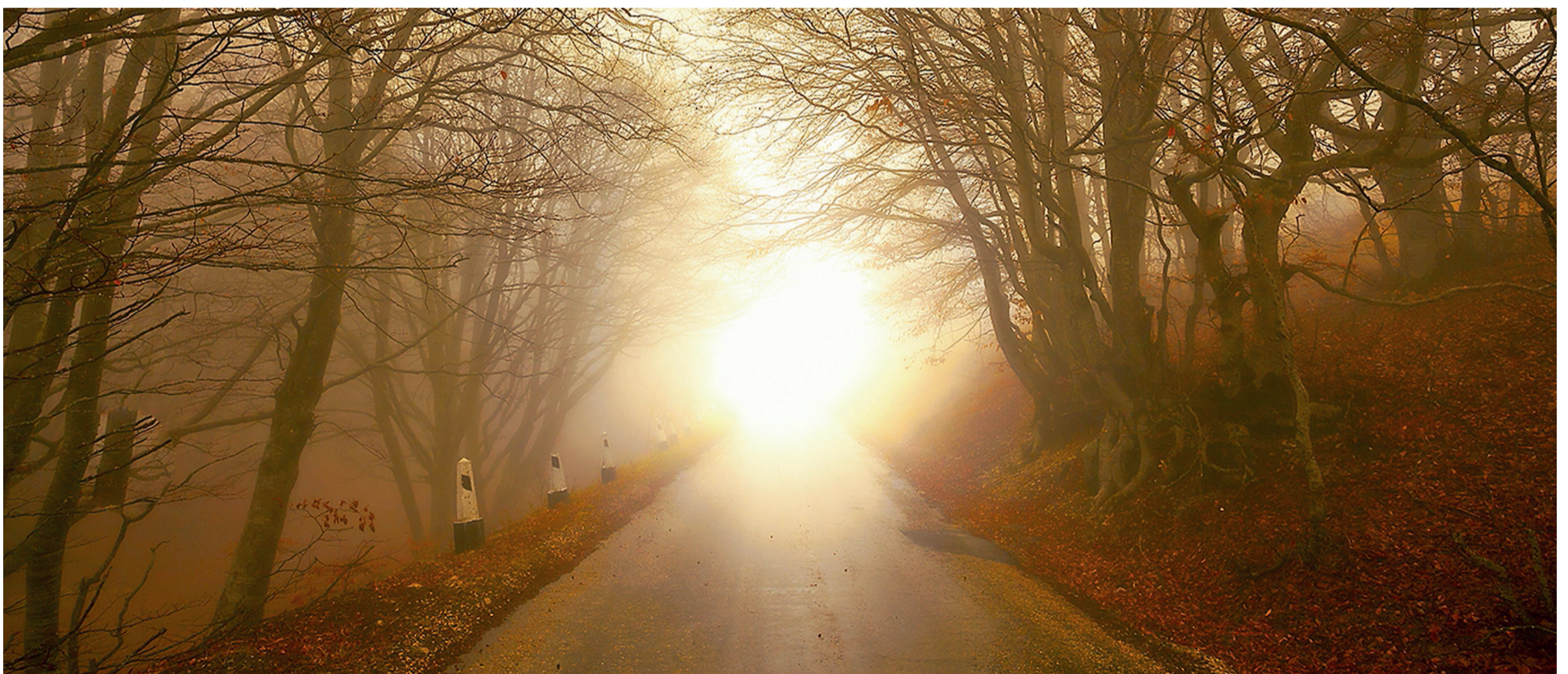
Zijn sommige kerken of christelijke denominaties beter geschikt voor mystiek?

“Alle kerken zijn volgens mij begonnen vanuit een mystieke inspiratie. De katholieke Kerk gaat op en neer in de geschiedenis. Soms komt er een nieuwe religieuze beweging die een frisse injectie geeft aan het kerkelijke leven. Het gaat meestal om een reactie op geloofsverval, op kerken die corrupt geworden zijn. Of die eenzijdig dogmatisch en maar weinig inspirerend meer zijn. Dat geldt voor bijna alle nieuwe kerken. Telkens staat er iemand op die de mystieke inspiratie op de voorgrond plaats. Naargelang de tijd en de cultuur krijgt dat een bepaalde vorm. Bij de quakers was dat zo, of bij de begijnen, of in de vorige eeuw bij de pinksterbeweging. Op een gegeven moment vervaagt die mystieke inspiratie door al te menselijke elementen. Bepaalde vormen of theologieën worden belangrijker dan God zelf. En dan krijg je weer een nieuwe reactie. Neem bijvoorbeeld iemand als Martin Luther: die was een en al mystieke inspiratie. Er gebeurden nogal wat nieuwe creatieve dingen. Maar binnen twee generaties was het lutheranisme dor, doods en dogmatisch geworden. En dan kwam daar in de vorm van het piëtisme een reactie op. Of elke geloofsgemeenschap een eigen mystiek moet

vinden of ontwikkelen? Dat gaat niet, denk ik. Niet ik vind de mystiek. De mystieke ervaring vindt mij. Daar heb je weer die omkering van perspectief. Sterker nog: ik raad mensen soms ten stelligste af God te zoeken. God zoeken is als verliefd worden: als je het te graag wil, komt het niet. Het komt plots en onverwacht. Je hebt het niet in de hand. Het is genade. Zolang ik God zoek, zoek ik per definitie naar een beeld dat ik van Hem heb. Ik zoek een bepaalde ervaring of gevoel. Het is nog maar de vraag of dat dan God is. Het is veeleer mijn projectie.”

Naast theoloog en therapeut bent u ook predikant. Hoe beïnvloeden die rollen elkaar?

“Voor mij vormt dat een geheel. Mijn taak als predikant is om een geestelijke voorganger te zijn. Je moet mensen niet vermoeden met de laatste theologische theorieën, maar wel trachten ze dichter bij het vonkje van de ziel te brengen. We kunnen leren mystiek te worden, maar alleen in de zin dat je nieuwsgierig wordt en je eigen weg daarin volgt. Er is geen gebruiksaanwijzing voor dat vonkje, maar ik kan mensen wel uitnodigen om het belang ervan te zien. Dat is wat blijft in het komen en gaan van mensen en dingen in de wereld, want dat is God zelf in elke mens. Van vaste beelden van God probeer ik niet te veel uit te gaan. Op een plagende manier probeer ik daar wat aan te morrelen. Er is een heel oude discipline uit de vroege Kerk: de mystagogie. Je kunt de hele liturgie van de Kerk steeds meer zien als een opvoeding in de omgang met God, maar eveneens als een mystieke weg. De liturgie brengt de mensen dichter bij het mystieke hart van het geloof. Mystiek is de polsslag van het geloof. Alleen zijn mensen ervan vervreemd omdat het zo anders is. Wel, de liturgie helpt ons om daarvoor aandacht te houden.” III

“De mystieke weg is een proces waarin het vonkje van de ziel steeds meer het gewone bewustzijn overneemt”, stelt Jean-Jacques Suurmond. © rr